

**ИЗСЛЕДВАНЕ ОБХВАТА НА ДЕЙНОСТТА ПО ВЪТРЕШЕН ОДИТ ЗА
ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ И РАЗКРИВАНЕ НА ИЗМАМИ В ОРГАНИЗАЦИИТЕ
(по примера на публичните предприятия в България)**

Тодор Гогов

Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – Свищов

Резюме:

Настоящата разработка се фокусира върху определянето на обхвата на дейността по вътрешен одит, чрез анализ на ангажиментите за предоставяне на увереност и консултиране. Нейната цел е да проучи обхвата на дейността по вътрешен одит за предотвратяване и разкриване на измами в организациите. Основните изводи са направени въз основа на извършен преглед на български и чужди източници и мнения, международната рамка по вътрешен одит (IPPF), данни от международната практика и собствено допитване до вътрешни одитори в публичните предприятия у нас, като за целта са използвани методите на научния анализ и синтез, сравнение, анализ на данни от анкетно проучване (количествен метод).

Осъществяваните от вътрешния одит ангажименти за предоставяне на увереност и консултиране, определят онази част от неговия обхват, свързан с подобряване дейността на организациите, както и да конкретизират неговото място, роля и значение за предоставяне на разумна увереност на тяхното ръководство, че в ръководените от тях структури са налични адекватни и ефективни процеси по управление на присъщите им рискове, вкл. и тези от измами, системи за вътрешен контрол, способни да минимизират тези рискове.

Ключови думи: *вътрешен одит, измами, вътрешен контрол, одитни ангажименти, риск*

STUDY OF THE SCOPE OF INTERNAL AUDIT ACTIVITY FOR THE PREVENTION AND DETECTION OF FRAUD IN ORGANIZATIONS

Todor Gogov

Tsenov Academy of Economics, Svishtov

Summary:

This paper focuses on determining the scope of internal audit activities via an analysis of the assurance and consulting engagements. Its purpose is to examine the scope of the internal audit activities for prevention and detection of fraud in the organizations. The main conclusions are drawn based on a review of Bulgarian and foreign sources and opinions, the International Professional Practices Framework (IPPF), data from international practices and our own survey among internal auditors in the public sector, using the methods of the scientific analysis and synthesis, comparison, analysis of survey data (quantitative method).

The assurance and consulting engagements carried out by the internal audit determine that part of its scope related to improving the organizations' activities, and specify its place, role and importance in providing reasonable assurance to their management that there are adequate and effective management processes for managing the inherent risks, including fraud risks, internal control systems capable of minimizing those risks are available in the structures they manage.

Keywords: internal audit, fraud, internal control, audit engagements, risk

ВЪВЕДЕНИЕ

Когато става въпрос за измама, нейната същност, в по-общ план, се свързва с незаконни действия за облагодетелстване и/или изгода за нейния извършител. Въпреки че с течение на времето, начините, по които се осъществява измамата, както и способите, средствата и инструментите, използвани за това, са различни, характерът ѝ остава непроменен. Измамите продължават да съществуват във всички сфери на обществения и икономическия живот, а борбата с тях да е сериозно предизвикателство за организациите, както за техните ръководства, така и за контролните структури в тях. Проявлението на измамите в организациите се измерва както от финансова гледна точка, така и по отношение на тяхното бъдещо развитие и растеж, репутация, отговорност пред заинтересованите от

дейността им лица. Това класира измамите, като едни от най-сериозните заплахи, които могат да доведат до значителни загуби, вреди и щети за организациите, и показва необходимостта от създаване на адекватни механизми за борба с тях.

Като един от силните управленски инструменти за борбата с измамите в организациите може да се определи вътрешният одит. Самата практика по вътрешен одит представлява неизменна част от системата за вътрешен контрол в съвременните организации. Когато вътрешният одит функционира адекватно и ефективно, той се превръща в сериозна бариера пред извършването на измами, а неговата основна роля, свързана с предоставяне на услуги за увереност и консултиране, е да предостави разумна увереност на ръководствата на организациите, че всички процеси и дейности в тях, вкл. и тези по управление на рисковете и вътрешния контрол, се извършват така, както е предвидено и че целите ще бъдат постигнати в зададените параметри.

Именно от такава позиция се определя и **основната цел** на настоящата статия: *да се оцени обхвата на вътрешния одит в организациите за предотвратяване и разкриване на измами в тях, по примера на публичните предприятия в България, въз основа на преглед на изпълнение от вътрешните одитори на ангажиментите им за предоставяне на увереност и консултиране.*

Като **обект** на изследването се определя *дейността по вътрешен одит в публичните предприятия на Р България*, а като негов **предмет** – *обхвата на ангажиментите на вътрешния одит в тези предприятия по предоставяне на увереност и консултиране, по отношение предотвратяване и разкриване на измами в тях.*

Основната хипотеза, която се защитава в разработката е, *че при осъществяване на услуги от вътрешния одит по ангажименти за предоставяне на увереност и консултиране в публичните предприятия в България, все още съществуват резерви по отношение на тяхната адекватност и ефективност за предотвратяване и разкриване на измами в тях.*

Във връзка с така поставената цел се формулират следните **задачи** за нейното постигане, а именно:

- **Първо** – *да се формира правилно разбиране за същността, мисията, целите, мястото, ролята и обхвата на вътрешния одит, като ценен помощник на ръководствата в организациите за предотвратяване и разкриване на измами в тях;*

- **Второ** – да се направи качествена характеристика на ангажиментите на вътрешния одит за предоставяне на увереност и консултиране на ръководствата в организациите;
- **Трето** – да се направи анализ и оценка на обхвата на ангажиментите на вътрешния одит за предоставяне на увереност и консултиране при предотвратяване и разкриване на измами в организациите, по примера на публичните предприятия в България.

1. Вътрешният одит, като ценен помощник на ръководствата в организациите

Основните характеристики, свързани със **същността, мисията, целите и обхвата на дейността** по вътрешния одит, **статута** и **функциите** на структурите и лицата, които го осъществяват, в международен план, са дефинирани от позициите на Глобалния институт на вътрешните одитори (The IIA), залегнали в Международните стандарти за професионална практика по вътрешен одит (IPPF), наричани по-нататък в изложението за краткост Стандартите и Етичния кодекс на вътрешните одитори. Те представляват набор от **задължителни изисквания** и **конкретни принципи**, върху които се **основава професионалната практика** по вътрешен одит, а и са **критерии**, по които се **оценява неговата адекватност и ефективност** и които са **международно приложими** на ниво организация и отделен одитор. Стандартите и Етичният кодекс обхващат всички **задължителни елементи** на професионалната практика по вътрешен одит и следователно, чрез съответствието с тях се демонстрира и тяхното спазване.¹

От гледна точка позициите на The IIA в Стандартите, **същността** на вътрешният одит може да бъде характеризирана от следните **гледни точки**:

- **Първо – като дейност.** В дефиницията на Глобалния институт на вътрешните одитори (The IIA), той се определя като „*независима и обективна дейност за предоставяне на увереност и консултации, предназначена да допринесе за добавянето на стойност и подобряване дейността на организацията. Вътрешният одит помага на организацията да постигне целите си чрез*

¹ Международни стандарти за професионална практика по вътрешен одит (IPPF), 2017. Въведение в стандартите, © The IIA, Превод ИВОБ, стр. 1.

прилагането на систематичен и дисциплиниран подход за оценяване и подобряване ефективността на процесите на управление на риска, контрол и управление”². Тази дефиниция характеризира вътрешния одит като **специфичен вид дейност** в организациите, с ясно определена цел, предназначение и начин на осъществяване.

- **Второ – като институция.** В Официалния речник на термините, към Стандартите, той се определя като „отдел, звено, консултантски екип или други специалисти, които предоставят независими, обективни услуги за даване на увереност на ръководството и консултантски услуги, предназначени да добавят стойност и да подобряват оперативната дейност на организацията“³. Тази дефиниция конституира вътрешния одит като **обособена структура** в организацията, която има конкретни цели, ангажименти, отговорности и правомощия.
- **Трето – като професия.** Като практически приложима дейност, вътрешният одит се осъществява от специалисти, с подходящи компетенции (образование и опит) и правоспособност, притежаващи международни сертификати (напр. на The IIA) или национални признати такива (напр. на Министерството на финансите на Р България).

Така погледнато, като **основна цел** на вътрешния одит може да се посочи – **добавянето на стойност** в организациите, чрез подобряване тяхната дейност и подпомагане постигането на нейните цели, а неговата **мисията** е да подпомага ръководствата на организациите да постигнат целите си, като оценява и подобрява ефективността на процесите на управлението на риска, вътрешния контрол и управлението в нея, като цяло.

От гледна точка функционалната структура за управление в организациите, **мястото** на вътрешния одит може да се разглежда като част от цялостната система за вътрешен контрол в тях. Съгласно позицията на „Интегрираната рамка за вътрешен контрол

---

² International Professional Practices Framework (IPPF), The IIA, 2017, © The IIA.

³ Международни стандарти за професионална практика по вътрешен одит (IPPF), 2017, Речник на термините, © The IIA, Превод ИВОБ, стр. 21.

(COSO) – 2013“⁴, вътрешният одит е позициониран в системите за вътрешен контрол, като част от елемента „Мониторинг/Наблюдение“. В модела на „Трите линии“ на Глобалния институт на вътрешните одитори (The IIA)⁵, вътрешният одит се позиционира, като **третата линия на защита** в организациите, която предоставя увереност на ръководството и заинтересованите от дейността ѝ страни за адекватността и ефективността на управлението на риска, вътрешния контрол и управлението, както и за начина, по който първата и втората защитни линии постигат целите на управлението на риска и контрола. Спрямо така очертаните позиции на The IIA, вътрешният одит следва да се разглежда във фокуса на неговата връзка със системите за вътрешен контрол в организациите, от една страна, като част от тях, а от друга, като управленски инструмент за оценка на тяхната адекватност и ефективност.

Като практически осъществима дейност, вътрешният одит може да предостави само **разумна, а не абсолютна увереност** на ръководствата на организациите. Също така, вътрешният одит може и би трябвало да „укрепва и защитава организацията, чрез предоставяне на рисково-базирана и обективна увереност и чрез съветване, основаващо се на задълбочени познания за дейността“⁶. В този контекст, ръководствата на организациите трябва да имат разбиране, че **ролята** на вътрешния одит е свързана с предоставяне на непредубедена и максимално обективна оценка за състоянието на процесите по управление на риска, вътрешния контрол и управлението в организациите, а чрез отправяните от него препоръки за подобряване дейността, той добавя стойност и ги подпомага в постигането на техните цели.

Вътрешните одитори, съгласно изискванията на Стандартите на The IIA, изрично трябва да спазват **две ключови изисквания** по отношение практическото осъществяване на дейността по вътрешен одит, а именно, че те задължително трябва да бъдат **независими и обективни** при изпълнение на ангажиментите си. В тълкуването към стандарт **1100 – Независимост и обективност**, тези изисквания се определят така⁷:

---

⁴ Internal Control – Integrated Framework „COSO”, Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Committee, 2013, стр. 4, © Превод ИВОБ.

⁵ Позиция на The IIA, Модел на трите линии, актуализация на „Трите линии на защита“, ©The IIA, 2020, стр. 5, Превод ИВОБ.

⁶ Наръчник за вътрешен одит, Министерство на финансите, София, 2020, стр. 8.

⁷ Присъщ за дейността стандарт 1100 – Независимост и обективност, Международни стандарти за професионална практика по вътрешен одит (IPPF), 2017, © The IIA, Превод ИВОБ, стр. 3.

- ***Независимостта** представлява липса на обстоятелства, които да заплашват способността на вътрешния одит да изпълнява функциите на вътрешния одит по непредубеден начин. За да постигне необходимата степен на независимост и да изпълнява ефективно функциите на вътрешния одит, ръководителят на вътрешния одит има пряк и неограничен достъп до висшето ръководство и Съвета. Това може да се постигне чрез двойна линия на докладване. Мерки срещу заплахите за независимостта трябва да бъдат предприети на всички нива - отделен одитор, ангажимент, функция, организация.*
- ***Обективността** е безпристрастно отношение, което позволява на вътрешните одитори да изпълняват ангажиментите си така, че те искрено да вярват в резултата от своята работа, както и в това, че не са направени компромиси с нейното качество. Обективността изисква вътрешните одитори да не подчиняват своята преценка по одиторски въпроси на чужда преценка. Мерки срещу заплахите за обективността трябва да бъдат предприети на всички нива - отделен одитор, ангажимент, функция, организация.*

В съответствие с казаното до тук, може да се направи следното **обобщение**, че същността, целите, мисията, мястото и ролята на вътрешния одит, са дефинирани в международен мащаб, съгласно позициите на The IIA, залегнали в Международните стандарти за професионална практика по вътрешен одит (IPPF) и всички вътрешни одитори са **отговорни** за тяхното спазване, което се обвързва с индивидуалната им обективност, компетентност и професионална грижа при изпълнение на дейността по вътрешен одит.

Дефинирането на **обхвата** на вътрешния одит, практически се извършва чрез планирането на одитните ангажименти на вътрешните одитори по отношение на определените единици от одитната вселена в организациите. Вътрешните одитори предоставят услуги на ръководствата на организациите чрез ангажименти за предоставяне на увереност и консултиране, в които, също според разпоредбите в Стандартите, им се вменяват и **конкретни отговорности** по отношение на предотвратяването и разкриването на измами в тях. В уточняващ стандарт **2120.A2**, се указва, че вътрешният одит, оценявайки процесите по управление на риска в организациите, „задължително трябва да оценява

възможността за наличие на измами и това как организацията управлява риска от измами.“⁸ В Речника на термините към Стандартите на The IIA измамата е определена като „всяко незаконно действие, характеризиращо се със заблуждаване, прикриване или злоупотреба с доверие. Тези действия не зависят от заплахата за упражняване на насилие или на груба сила. Измамите се извършват от отделни лица и организации с цел получаване на пари, собственост или услуги, за да се избегне плащане или загуба на услуги, както и с цел осигуряване на лична или бизнес изгода“.⁹

Независимо от така вменените отговорности на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами в организациите от тях не се очаква да бъдат експерти в тази област. В уточняващ стандарт *1210.A2*, към присъщ за дейността стандарт *1210 – Компетентност*, се определя, че вътрешните одитори „задължително трябва да притежават достатъчно знания, за да могат да оценят риска от измама и начина, по който той се управлява от организацията, но от тях не се очаква да притежават експертните познания на лица, чиито основно задължение е разкриването и разследването на измами.“¹⁰

Вътрешните одитори оценяват риска от измами, като следят за наличие на индикатори за измама, както и за по-важните сигнали за тях, които са носители на информация за съществуващи рискове от измами. Подходите, свързани с набиране на информация за наличие на предпоставки за измами, са онези, чрез които вътрешните одитори, при извършване на своите одитни ангажименти, установят несъответствия, грешки, неточности и/или отклонения в осъществяване на процесите и дейностите в организациите.

Конкретните отговорности на вътрешните одитори, вменени им от Стандартите, по отношение предотвратяването и разкриването на измами в организациите е в отговор на това, че измамите представляват не само сериозен, вътрешен проблем за тяхното управление, водещ до намаляване на стойността им и заплашващ постигането на целите им, но и проблем, който може да излезе извън техните рамки и да нанесе сериозни щети на конкретни заинтересовани страни от тяхната дейност – граждани, други организации,

---

⁸ Уточняващ стандарт 2120.A2, Международни стандарти за професионални практики по вътрешен одит (IPPF), 2017, © The IIA, Превод ИВОБ, стр. 13.

⁹ Международни стандарти за професионална практика по вътрешен одит (IPPF), 2017, Речник на термините, © The IIA, Превод ИВОБ, стр. 21-22.

¹⁰ Уточняващ стандарт 1210.A2, Международни стандарти за професионална практика по вътрешен одит (IPPF), 2017, © The IIA, Превод ИВОБ, стр. 6.

държавата и обществото, като цяло. Това обуславя необходимостта от ръководствата на организациите да се предприемат конкретни и ефикасни мерки за предотвратяване и разкриване на измамите, като въведат адекватни за целта вътрешни контроли срещу тях с цел да се минимизират рисковете, свързани с тяхното възникване. От такава гледна точка *може да се твърди*, че вътрешният одит се *позиционира като ценен помощник и сериозен управленски инструмент* в ръцете на ръководствата на организациите в борбата им срещу измамите.

2. Характеристика на одитните ангажменти, предоставяни от вътрешния одит

Съобразно професионалната практика по вътрешен одит, определена в Стандартите, както бе изяснено в предходния параграф, вътрешните одитори оказват услуги на ръководствата на организациите под формата на ангажменти за предоставяне на увереност и консултиране. Във въведението към Стандартите на The IIA, тези услуги се характеризират така¹¹:

- **Услуги за даване на увереност.** Те изискват обективна оценка на доказателства от страна на вътрешния одитор, с цел да се предоставят мнения или изводи относно организационна единица, дейност, функция, процес, система или други обекти на одита. Естеството и обхватът на *ангажмента за даване на увереност* се определят от вътрешния одитор. Обикновено в ангажментите за даване на увереност участват три страни: (1) лицето (или групата от лица), пряко свързано с организационната единица, дейността, функцията, процеса, системата или друг обект на одита или собственикът на процеса; (2) лицето (или групата от лица), което извършва оценката или вътрешният одитор; и (3) лицето (или групата от лица), което използва направената оценка или потребителят.
- **Консултантските услуги.** Те по същността си представляват предоставяне на съвети и се извършват обикновено по изрично искане на клиента. Естеството и обхватът на *консултантските ангажменти* се определят по споразумение с клиента. В консултантските ангажменти обикновено участват две страни: (1) лицето (или групата от лица), което предоставя съвета или вътрешният одитор; и

---

¹¹ Международни стандарти за професионална практика по вътрешен одит (IPPF), 2017, Въведение в стандартите, © The IIA, Превод ИВОБ, стр. 2.

(2) лицето (или групата от лица), което търси и получава този съвет или клиентът. При предоставянето на консултантски услуги вътрешният одитор задължително трябва да запази своята обективност и да не поема управленски отговорности.

Тъй като вътрешният одит в публичните предприятия в България, които са включени в обекта на изследването и от гледна точка на собствеността на капитала в тези дружества на практика са организациите от публичния сектор, то по-нататък в изложението ще се визира разбирането в страната по отношение организацията и функционирането на вътрешния одит в такъв тип организации.

Първият вид *ангажименти за предоставяне на увереност*, в практиката са различни по естество, цел и обхват, като същевременно целта и обхватът на всеки отделен одитен ангажимент за даване на увереност се определят от вътрешния одитор или Ръководителя на вътрешния одит. Видовете одитни ангажименти за даване на увереност схематично са дадени в Схема № 1, а техните характеристики в Таблица № 1.

Схема № 1. Видове одитни ангажименти за даване на увереност

Източник: Наръчник по вътрешен одит, Министерство на финансите, 2020, стр. 12.

Таблица № 1

Цели и обхват на видовете одитни ангажименти за даване на увереност

ВИДОВЕ	ХАРАКТЕРИСТИКА
Одит на системите	Цел: да предостави разумна увереност за адекватното и ефективно функциониране на елементите на вътрешния контрол или на части от тях при съответните процеси и дейности на организацията; Обхват: сички системи за вътрешен контрол в организацията, вкл. финансово-счетоводни, информационни и комуникационни.

Одит за съответствие	Цел: оценка на спазването на нормативните актове, вътрешните правила и договорите при извършване на дейностите на организацията. Обхват: може да се отнася както за конкретна система (или системи) за вътрешен контрол (по същество представлява вид одит на системите), така и за конкретна програма, политика, проект или дейност.
Одит на изпълнението	Цел: проверка и оценка на дейностите и средствата на организацията с оглед тяхната ефективност, ефикасност и икономичност. Обхват: може да се отнася както за конкретна система (или системи) за вътрешен контрол (по същество представлява вид одит на системите), така и за конкретна програма, политика, проект или дейност, вкл. и на разходите за нейното изпълнение. Предполага наличието и използването на индикатори за измерване.
Финансов одит	Цел: проверка и оценка на финансовото отчитане в организацията в съответствие с приложимата обща рамка за финансово отчитане; Обхват: надеждност и всеобхватност на финансовата и оперативната информация, опазване на активите и финансовата информацията, законосъобразност и редовност на транзакциите.
IT одит	Цел: даване на увереност по отношение на законосъобразността или ефективността, ефикасността и икономичността на ИКС; Обхват: оценка на мрежова и сървърна инфраструктура; на операционни системи, приложения, бази данни; на сигурността на ИКС; на процедури и политики за управление на риска и др.
Преглед на състоянието	Цел: да предостави професионална и обективна оценка за бъдещите сделки с капитали, които може да не са достатъчно добре обмислени от висшето ръководство; Обхват: прозрачност на ключовите рискове, свързани със стратегическите промени, вкл. идентифициране на пропуски при присъединяване или разделяне; потвърждение, че рисковете (отговорност на ръководството) са идентифицирани и контролите са налични; предложения на възможности за увеличение на инвестицията или икономика на разходи; акценти върху потенциалните пропуски във вътрешния контрол и др.

Източник: *Адаптирана по Наръчник по вътрешен одит, 2020, стр. 12-14; Недялкова, 2024, стр. 278.*

Счита се, че в одитната практика у нас, могат да се приложат едновременно различни видове одитни ангажименти за предоставяне на увереност¹². Например, като част от извършването на финансов одит, може да се извърши и IT одит, като по този начин следва да се оцени дали финансовата информация, която се произвежда и съхранява от финансово-счетоводните IT системи и приложения, е сигурна, надеждна и всеобхватна.

Според становища на професионални организации, занимаващи се с измамите, може да се обобща, че сред одитните ангажименти за даване на увереност, индикаторите за измами се разкриват най-често при следните **видове**:

- **Финансов одит.** Според проучвания на АCFE, насочени към предотвратяване и разкриване на измами и укрепване на ролята на организациите, вътрешните одитори и регулаторите, се посочва, че моделите, по които действат измамниците днес, са придобили особена сложност, което изисква и преразглеждане на начина, по който традиционните одиторски процедури подхождат към риска от измама.

¹² Наръчник за вътрешен одит, Министерство на финансите, София, 2020, стр. 15.

Във фокуса на това, особен акцент е поставен върху корпоративните измами, а финансовият одит, приложен заедно с ИТ-одит, е посочен като одитен ангажимент, при който се идентифицират най-много индикатори за измами¹³.

- **Одит на изпълнението.** Одитите на изпълнението, както и финансовите одити и одити за съответствие са основните инструменти, с които вътрешните одитори разполагат, за да помогнат при идентифициране на индикатори за измами. В доклад на United States Government Accountability Office (GAO) е посочено, че в рамките обхванатите в проучването 3 години, в резултат на приложените одити на изпълнението от вътрешния одит в САЩ са издадени над 650 доклада, съдържащи идентифицирани индикатори за измами, от които 159 са докладвани пред различни комисии. Финансовото изражение на ползите от това са в размер на 55,8 милиарда щатски долара¹⁴.
- **Одит за съответствие.** Според проучване на KPMG, одитът за съответствие, заедно с този на изпълнението, са ангажиментите, които допринасят най-много за разкриване на индикатори за измами в организациите. В техен доклад, от 2013 г., е посочено, че повишената конкуренция, технологичното развитие, както и желанието на ръководствата да наблюдават цялостните операции на организациите, увеличават броя на вътрешните одитори, участващи в одити за съответствие и одити на изпълнението при предотвратяване и разкриване на измами¹⁵.

Одитните ангажименти, при които, според проучванията на цитираните международни организации, по-рядко се откриват индикатори за измама, са одити на системи и прегледи на състоянието. Независимо от това, те са значими, тъй като допринасят за изграждането на цялостна оценка на контролите, управленските практики и състоянието на ресурсите. Одитът на системите е ключов за идентифициране на слабости в контролните механизми, които потенциално могат да улеснят измамите, а прегледът на състоянието е

---

¹³ Report to the Nations: 2022 Global study on occupational fraud and abuse, Association of Certified Fraud Examiners, 2022, p. 29

¹⁴ Mihm, J. Ch. (2013). PERFORMANCE AUDITING: The Experiences of the United States Government Accountability Office (GAO-13-868T) United States Government Accountability Office, Washington, DC. – p. 4.

¹⁵ KPMG (2013). Internal Audit, Risk and Compliance Services. KPMG Services (Pty) Ltd. – p. 2.

важен за вътрешния одит, защото позволява да се идентифицират области с потенциал за подобрене и да се оцени какви допълнителни одитни процедури могат да са необходими.

Вторият вид одитен *ангажимент за консултиране*, може да бъде предоставен в различна форма: чрез даване на становища или съвети, чрез предоставяне на обучения, чрез подпомагане на ръководството при определени дейности (предоставяне на методическа помощ за извършване на самооценка, подобряване разбирането на дейностите по управление на риска и др.). Когато се предоставят одитни ангажименти за консултиране, те следва да се извършват в пълно съответствие със Стандартите. Заедно с това, е необходимо и спазването на няколко *основни изисквания*¹⁶:

1. Ангажиментите за консултиране следва да бъдат съгласувани с висшето ръководство на организацията;
2. Ангажиментите за консултиране следва да не накърняват независимостта на дейността по вътрешен одит, както и неговата обективност;
3. Ангажиментите за консултиране трябва да добавят стойност.

От така направения преглед на характеристиките на основните видове одитни ангажименти на вътрешния одит за предоставяне на увереност и консултиране може да се *обобщи*, че като партньори на ръководството, вътрешните одитори са отговорни да помогнат за защитата на организацията срещу традиционни и нововъзникващи рискове, включително и рискове от измами; да предоставят увереност и консултации на ръководствата относно уязвимостта на организацията от възможно извършване измами; да отправят ценни препоръки за укрепване на процесите по управление на рисковете, контрола и управлението в тях. Постигайки всичко това, дейността по вътрешен одит *добавя конкретна стойност* към дейността на всяка една организация.

3. Определяне обхвата на ангажиментите на вътрешния одит за предотвратяване и разкриване на измами в организациите (по примера на публичните предприятия в България)

В съответствие с поставената цел и формулираните към нея задачи в увода на статията, в тази част на изследването ще бъдат представени, анализирани и оценени резултатите от направено собствено проучване, през 2024 г., сред 65 вътрешни одитори от

---

¹⁶ Наръчник за вътрешен одит, Министерство на финансите, София, 2020, стр. 14-15.

публични предприятия в България, по отношение обхвата на предоставяните от тях одитни ангажменти.

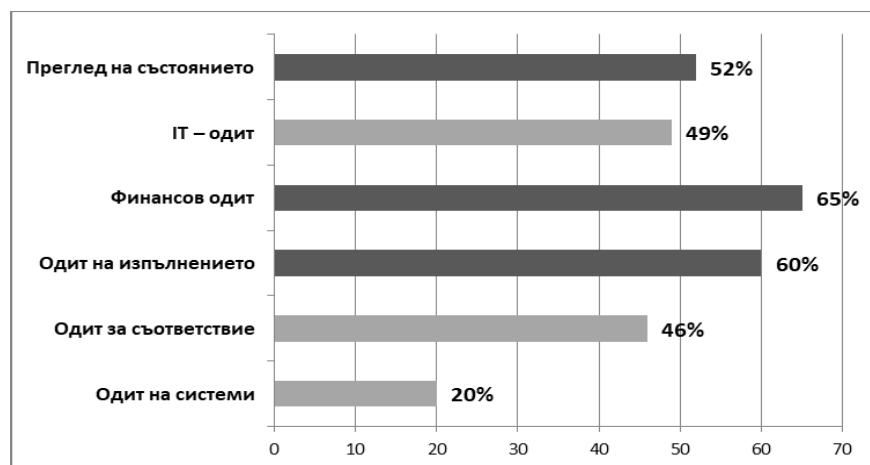
Проучването беше направено с цел да се събере и анализира информация при кои от ангажиментите за даване на увереност и консултиране от вътрешния одит *най-често се разкриват индикатори за измами* в практиката на публичните предприятия у нас. Въпросите в проучване бяха обвързани с получаване на резултати, които касаят *три ключови опорни точки*, свързани с обхвата на дейността по вътрешен одит: *вероятността за идентифициране на измами в българската практика; съществените индикатори за измама, носители на информация за съществуващи рискове от измами и подходите за набиране на информация за наличие на индикатори за измами в организацията.*

Първият важен въпрос, който се оценява в проучването, е да се установи кои са *одитните ангажменти*, при които, според вътрешните одитори в публичните предприятия в България, *има най-голяма вероятност да бъдат идентифицирани индикатори за измами* (Таблица № 2 и Фиг. № 1).

Таблица № 2

Вероятност за идентифициране на измами в практиката на публичните предприятия

			При кои от посочените одитни ангажменти, според Вас, има най-голяма вероятност да бъдат идентифицирани индикатори за измами?							
			1	2	3	4	5	Общо		
<i>1 „най-голяма вероятност“ – 5 „най-малка вероятност“</i>			Одит на системи	Брой	13	22	27	2	1	65
				Относителен дял, %	20%	34%	42%	3%	1%	100%
			Одит за съответствие	Брой	30	25	0	6	4	65
				Относителен дял, %	46%	39%	0%	9%	6%	100%
			Одит на изпълнението	Брой	39	10	6	5	5	65
				Относителен дял, %	60%	15%	9%	8%	8%	100%
			Финансов одит	Брой	42	7	6	0	10	65
				Относителен дял, %	65%	11%	9%	0%	15%	100%
			IT одит	Брой	32	5	24	2	2	65
				Относителен дял, %	49%	8%	37%	3%	3%	100%
			Преглед на състоянието	Брой	34	0	16	0	15	65
				Относителен дял, %	52%	0%	25%	0%	23%	100%

Фиг. № 1. Разпределение на одитните ангажименти с най-голяма вероятност за идентифициране на индикатори за измами, в %

Според 65% от вътрешните одитори, одитните ангажименти с най-голяма вероятност за идентифициране на индикатори за измами, са *финансовите одити*. Този относителен дял показва, че поемайки този одитен ангажимент, вътрешните одитори са наясно, че имат за цел да дадат увереност по отношение на финансово-счетоводната информация на предприятието, установявайки дали финансовите отчети са изготвени съобразно всички аспекти в съответствие с приложимата рамка за финансово отчитане. *Специфичните рискове от измама*, които одиторите трябва да вземат предвид при тези одити са следните¹⁷:

- *Неразкрит конфликт на интереси;*
- *Ограничителни тръжни спецификации;*
- *Разкриване/изтичане на тръжна информация, даваща неоправдано предимство на определен участник;*
- *Манипулиране на тръжни оферти след получаването им;*
- *Умишлено некачествено изпълнение на договор;*
- *Фалшиви, завишени или дублиращи се фактури и др.*

На следващо място от одитните ангажименти с най-голяма вероятност за идентифициране на индикатори за измами, са *одитите на изпълнението*. Относителният дял от 60% от вътрешните одитори, посочили този одитен ангажимент като такъв с най-голяма вероятност за идентифициране на индикатори за измами, означава, че те „познават

¹⁷ Наръчник за вътрешен одит, Министерство на финансите, София, 2020, стр. 166.

и разбират добре процесите по целеполагане, бюджетиране и мониторинг в организацията, за да могат да дефинират подходящи цели, насочени към ефикасността, ефективността и икономичността, за да определят правилно целта, обхвата и одитния подход при този вид одитен ангажимент¹⁸.

Сравнително висок относителен дял показват и резултатите по позиционирането на *прегледа на състоянието*. Според 52% от вътрешните одитори този одитен ангажимент е с най-голяма вероятност за идентифициране на индикатори за измами. Това показва, че вътрешните одитори са в състояние да предоставят компетентна, професионална и обективна оценка за бъдещи инвестиционни сделки (вкл. придобиване или продажба), които могат да крият неидентифицирани рискове от измами, да са недобре обмислени, да разкрият пропуски във вътрешния контрол и др.

Позиционираните на следващите места, с по-малка вероятност за идентифициране на индикатори за измами, ангажименти по *„IT одит“* (49%) и *„одит за съответствие“* (46%) и с най-нисък относителен дял *„одит на системите“* (20%), вероятно се дължи на това, че „одитът на изпълнението“ се отнася за конкретни системи за вътрешен контрол, които по същество представляват и вид „одит на системите“.

Вторият важен въпрос, който се оценява в проучването, е да се определят кои са *съществените индикатори за измама, носители на информация за съществуващи рискове от измами в публичните предприятия в България*. В Наръчника за вътрешен одит на Министерството на финансите от 2020 г., се посочва, че при идентифициране на индикатори за измама, вътрешните одитори са длъжни единствено да уведомят незабавно ръководителя на организацията и да дадат предложение за предприемане на мерки и уведомяване на компетентните органи¹⁹. В същото време обаче, предвид отговорностите им, те следва да притежават достатъчно знания, за да могат да идентифицират признаците, които подсказват, че може да е извършена измама, както и слабостите в контрола, които им позволяват да оценят признаци на евентуална измама²⁰.

---

¹⁸ Наръчник за вътрешен одит, Министерство на финансите, София, 2020, стр. 179.

¹⁹ Наръчник за вътрешен одит, Министерство на финансите, София, 2020, стр. 83.

²⁰ Иванов, Г., Методология на вътрешния одит, АИ „Ценов“, Свищов, 2013, стр. 260.

В проучвания на различни автори и организации са правени и различни класификации на индикаторите на измами в организациите. Без да се претендира за изчерпателност по-долу в Таблица № 3, е дадена примерна такава.

Таблица №3

Класификация на индикаторите за измами в организациите

Критерии	Видове индикатори за измама
<i>Измами от страна на ръководството</i>	Вземане на прибързани решения; Некомпетентност на ръководителите; Изопачаване на резултати с цел по-високи бонуси; Обслужване на противоречиви интереси; Изкуствено завишаване на печалби и др.
<i>Индикации за опасност от измама</i>	Високо ниво на текучество на персонала; Предоставяне на коригиращи документи със закъснение; Висок брой оплаквания от клиенти; Спад в приходите при обратна тенденция в отрасъла; Съществен размер на одитните корекции; Безпричинно изписване на липса на материални запаси; Слухове за конфликт на интереси; Договори за доставка само с един доставчик и др.
<i>Индикации за опасност от измама</i>	Неестествено бърз растеж на печалбата в сравнение с отрасъла; Изнасяне на сметки/дейности в офшорни зони без логично обяснение; Децентрализиране на дейности в комбинация със слаба система за вътрешно докладване; Висок дългов дял / затруднения с изплащането на дълга; Липса на Етичен кодекс в организацията; Потенциални бизнес неуспехи; Използване на необичайни контрагенти, много линии на упълномощаване или договори без причина и др.

Източник: Адаптирано по Иванов, Г., *Методология на вътрешния одит*, АИ „Ценов“, Св., 2013, стр. 264-266.

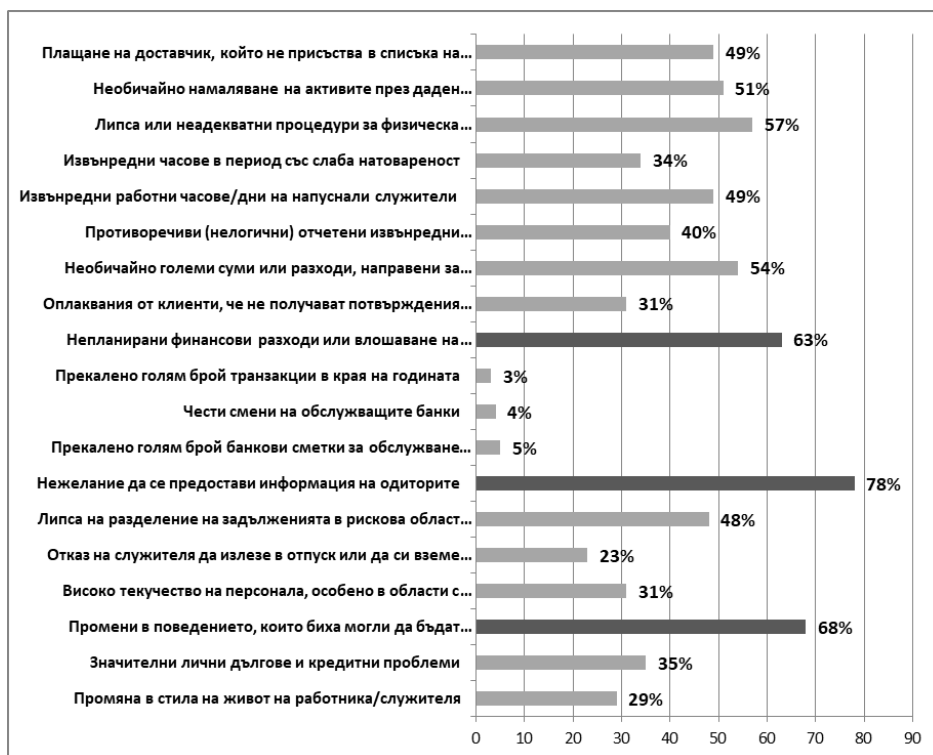
Резултатите от проучването на въпроса кои са *съществените индикатори за измама*, носители на информация за съществуващи рискове от измами в публичните предприятия в България, са показани в Таблица № 4 и Фиг. № 2.

Таблица № 4

Съществени индикатори за измама, носители на информация за съществуващи рискове от измами в публичните предприятия

	Кои от посочените обстоятелства/действия, според Вас, могат да бъдат посочени като съществени индикатори за измама, носители на информация за съществуващи рискове от измами в дейността на предприятията/дружествата?					
	"да"	по-скоро "да"	по-скоро "не"	"не"	не мога да преценя	Общо

ОБСТОЯТЕЛСТВА / ДЕЙСТВИЯ	Промяна в стила на живот на работника/служителя: скъпи коли, бижута, жилища, дрехи	Брой	19	17	21	0	8	65
		Относителен дял, %	29%	26%	32%	0%	13%	100%
	Значителни лични дългове и кредитни проблеми	Брой	23	14	15	7	6	65
		Относителен дял, %	35%	22%	23%	11%	9%	100%
	Промени в поведението, които биха могли да бъдат индикатор за взимането на наркотици, алкохолни или хазартни проблеми	Брой	44	13	5	0	3	65
		Относителен дял, %	68%	20%	8%	0%	4%	100%
	Високо текучество на персонала, особено в области с висок риск в дейността	Брой	20	14	26	3	2	65
		Относителен дял, %	31%	21%	40%	5%	3%	100%
	Отказ на служителя да излезе в отпуск или да си вземе болничен	Брой	15	19	29	0	2	65
		Относителен дял, %	23%	29%	45%	0%	3%	100%
	Липса на разделение на задълженията в рисковата област от дейността	Брой	31	25	4	5	0	65
		Относителен дял, %	48%	38%	6%	8%	0%	100%
	Нежелание да се предостави информация на одиторите	Брой	51	14	0	0	0	65
		Относителен дял, %	78%	22%	0%	0%	0%	100%
	Прекалено голям брой банкови сметки за обслужване дейността на предприятието/дружеството	Брой	3	12	36	11	3	65
		Относителен дял, %	5%	18%	55%	17%	5%	100%
	Чести смени на обслужващите банки	Брой	3	22	35	3	2	65
		Относителен дял, %	4%	34%	54%	5%	3%	100%
	Прекалено голям брой транзакции в края на годината	Брой	2	15	30	2	16	65
		Относителен дял, %	3%	23%	46%	3%	25%	100%
	Непланирани финансови разходи или влошаване на паричния баланс	Брой	41	13	10	0	1	65
		Относителен дял, %	63%	20%	15%	0%	2%	100%
	Оплаквания от клиенти, че не получават потвърждения за плащания по техните сметки	Брой	20	18	20	4	3	65
		Относителен дял, %	31%	28%	31%	6%	4%	100%
	Необичайно големи суми или разходи, направени за един работник/служител	Брой	35	18	9	0	3	65
		Относителен дял, %	54%	28%	14%	0%	4%	100%
	Противоречиви (нелогични) отчетени извънредни работни часове/дни	Брой	26	24	12	0	3	65
		Относителен дял, %	40%	37%	18%	0%	5%	100%
Начислени извънредни работни часове/дни на напуснали служители	Брой	32	21	10	0	2	65	
	Относителен дял, %	49%	32%	16%	0%	3%	100%	
Начислени извънредни часове в период със слаба натовареност	Брой	22	18	19	0	6	65	
	Относителен дял, %	34%	28%	29%	0%	9%	100%	
Липса или неадекватни процедури за физическа сигурност за активите/инвентара	Брой	37	25	3	0	0	65	
	Относителен дял, %	57%	38%	5%	0%	0%	100%	
Необичайно намаляване на активите през даден отчетен период	Брой	33	27	3	0	2	65	
	Относителен дял, %	51%	41%	5%	0%	3%	100%	
Плащане на доставчик, който не присъства в списъка на одобрените доставчици	Брой	32	13	9	1	10	65	
	Относителен дял, %	49%	20%	14%	2%	15%	100%	

Фиг. № 2. Разпределение на най-често срещаните индикатори в практиката на публичните предприятия, носители на информация за съществуващи рискове от измами, в %

Според 78% от вътрешните одитори, нежеланието да се предостави информация на одиторите, е най-често срещания индикатор, носител за риск от измами в публичните предприятия, следван от „промени в поведението, които биха могли да бъдат индикатор за взимането на наркотици, алкохолни или хазартни проблеми“ (68%) и „непланирани финансови разходи или влошаване на паричния баланс“ (63%). Тези данни, ориентират към индикатори за измама, вземайки предвид „червените флагове“, поста, който заемат лицата в организацията и сферите на дейност, в които може да бъде извършена измама.

Следва да се отбележи, че извън позиционираните на челните места от вътрешните одитори най-съществени индикатори за измами, при още три от тях се наблюдава, че са определени като често срещани в практиката от над половината участници в проучването. Това са „липса или неадекватни процедури за физическа сигурност за активите/инвентара“ (57% от респондентите считат, че този индикатор е често срещан), „необичайно големи суми или разходи, направени за един работник/служител“ (54%) и „необичайно намаляване на активите през даден отчетен период“ (51%). Тези високи относителни дялове показват,

че *съществува проблем* при изпълнение на отговорностите на вътрешните одитори за предоставяне на качествени услуги по техните ангажименти, особено при тези за предотвратяване и разкриване на измами.

Третият важен въпрос, който се оценява в проучването, е да се определят *подходите за набиране на информация за наличие на индикатори за измами*, като целта е да се изведат трите *най-често използвани източници за набиране на информация*, за да се определят и съществуващите проблеми пред вътрешните одитори по отношение на тези подходи (Таблица № 5 и Фиг. № 3).

Таблица № 5

Подходи за набиране на информация за наличие на индикатори за измами в публичните дружества

		Кои от посочените подходи, според Вас, биха използвали вътрешните одитори с цел набиране на информация от външни и вътрешни източници за наличие на индикатори за измами в дадено предприятие/дружество?						
		"да"	по-скоро "да"	по-скоро "не"	"не"	не мога да преценя	Общо	
ИЗТОЧНИЦИ	Информация от публикации в медиите	Брой	0	27	36	0	2	65
		Относителен дял, %	0%	42%	55%	0%	3%	100%
	Информация от публикации на заинтересовани от дейността на предприятието/дружеството лица, подадена по официален ред	Брой	19	37	9	0	0	65
		Относителен дял, %	29%	57%	14%	0%	0%	100%
	Информация от специално създаден на сайта на предприятието/дружеството раздел за публикуване на сигнали, свързани с корупционни практики и измами	Брой	16	32	17	0	0	65
		Относителен дял, %	25%	49%	26%	0%	0%	100%
	Специално създадена за целта в предприятието/дружеството „гореща линия“ (hotline)	Брой	14	41	10	0	0	65
		Относителен дял, %	22%	63%	15%	0%	0%	100%
	Информация/сигнали от външни за предприятието/дружеството контролни или други компетентни органи	Брой	31	29	0	5	0	65
		Относителен дял, %	48%	44%	0%	8%	0%	100%
	Анонимни сигнали	Брой	9	4	19	33	0	65
		Относителен дял, %	14%	6%	29%	51%	0%	100%

Фиг. № 3. Разпределение на най-често използваните източници за набиране на информация за наличие на индикатори за измами в публичните дружества, в %

Прави впечатление по-ниският относителен дял категорично отговорили с „да“ вътрешни одитори. При тези посочили „по-скоро да“ се наблюдава по-висок относителен дял, както и при вътрешните одитори, които използват конкретни вътрешни източници на информация: „специално създадена за целта в предприятието/дружеството „гореща линия“ (hotline) – 63% и „информация от специално създаден на сайта на предприятието/дружеството раздел за публикуване на сигнали, свързани с корупционни практики и измами“ – 49%. Наблюдава се също, че най-много от вътрешните одитори са отговорили категорично с „не“, по отношение на „анонимните сигнали“ като източник за набиране на информация за наличие на индикатори за измами (51%), а по отношение на „информацията от публикации в медиите“ – 55% считат, че тази информация не е източник, използван за наличие на индикатори за измами. Тези данни също индикират, че **съществува проблем** при изпълнение на отговорностите на вътрешните одитори за предоставяне на качествени услуги по техните ангажименти, особено при тези за предотвратяване и разкриване на измами.

От направения анализ на данните от проучването, може да се направи **изводът**, че вътрешните одитори у нас разчитат по-скоро на вътрешни източници за набиране на информация за наличие на индикатори за измами и като цяло се сблъскват с известни проблеми по отношение на някои външни източници.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В обобщение на направените анализи и оценки на различни мнения и становища на автори и международни организации, както и анализа на данните от проведеното собствено допитване, могат да се направят следните **изводи за обхвата** по ангажиментите на вътрешния одит за предотвратяване и разкриване на измами в организациите:

- **Първо.** Необходимостта ръководствата на организациите да предприемат конкретни и ефикасни мерки за предотвратяване и разкриване на измамите, като въвеждат адекватни за целта вътрешни контроли срещу тях с цел да се минимизират рисковете, свързани с тяхното възникване, **позиционира вътрешният одит** като ценен техен помощник и сериозен управленски инструмент за борбата срещу измамите.
- **Второ.** Като **партньори на ръководството**, вътрешните одитори са **отговорни** да помогнат за защитата на организацията срещу традиционни и нововъзникващи рискове, включително и рискове от измами; да предоставят увереност и консултации на ръководствата относно възможностите за извършване и уязвимостта на организацията от измами и как те могат да бъдат минимизирани; да отправят ценни препоръки за укрепване на процесите по управление на рисковете, контрола и управлението в тях. Постигайки всичко това, дейността по вътрешен одит добавя конкретна стойност към дейността на всяка една организация.
- **Трето.** **Обхватът** на дейността по вътрешен одит е свързан с ангажименти за предоставяне на увереност и консултиране с цел подобряване на процесите по управление на риска, контрола и управлението, включително процесите за предотвратяване и разкриване на измами в организациите. За да повишат вероятността за идентифициране на индикатори за измами, вътрешните одитори от публичните предприятия у нас прилагат най-често одитните ангажименти „финансов одит“, „одит на изпълнението“ и „преглед на състоянието“.
- **Четвърто.** Разпределението на **най-често срещаните индикатори**, носители на информация за съществуващи рискове от измами, е свързано с ориентацията на вътрешните одитори към тези, които те вземат предвид като „червени флагове“. Според вътрешните одитори най-съществените индикатори за измама, носители на информация за съществуващи рискове от измами в публичните предприятия, са „нежелание да се предостави информация на одиторите“, „промени в поведението“

и „непланирани финансови разходи или влошаване на паричния баланс“. Вниманието към тях като към „червени знамена“, се отнася за ръководството, служителите и паричната наличност в организациите.

- **Пето.** Определянето на *подходите* за наличие на индикатори за измами, е свързано с установяването на най-често използваните източници за набиране на информация, което допринася и за извеждане на съществуващите проблеми пред вътрешните одитори по отношение на тези подходи. Собственото допитване показва, че вътрешните одитори у нас разчитат както на външни, така и на вътрешни източници за набиране на информация за наличие на индикатори за измами, но се сблъскват с известни проблеми по отношение на някои външни източници (информация от публикации в медиите, анонимни сигнали).

На базата на тези изводи може да се направи **заключението**, че изпълнението на одитните ангажименти за предоставяне на увереност и консултиране от вътрешния одит е силно значимо за очакваната от вътрешните одитори независимост и обективност, с която те допринасят за ефективността и ефикасността на процесите по управлението на рисковете, контрола и управлението в организациите, по отношение борбата с измамите в тях. Това показва отговорната роля на вътрешните одитори в борбата с измамите и същевременно извежда на преден план мястото на дейността по вътрешен одит, като ценен помощник на ръководствата в постигането на общите цели, укрепването на вътрешния контрол и управлението в организациите.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Банкова, Д., Финансовият одит като средство за противодействие на икономическите престъпления. В: Бюлетин на Академия на МВР, бр. 39/2019, 117-139, ISSN: 1312-6679.
2. Иванов, Г., Методология на вътрешния одит, Свищов, АИ „Ценов“, 2013, ISBN: 978-954-23-0845-4.
3. Милър, Р., Съвременен вътрешен одит: теория и практика. София, Изд. АСПРО, 2007, ISBN: 978-594-337-001-4.
4. Недялкова. П., Концептуални основи на финансовия контрол. София, ВУЗФ „Св. Григорий Богослов“, 2024, ISBN: 978-619-7622-62-1.
5. Наръчник за вътрешен одит, Министерство на финансите, София, 2020.

6. ACFE (2022). Report to the Nations: 2022 Global study on occupational fraud and abuse. Association of Certified Fraud Examiners.
7. Association of Certified Fraud Examiners. (2021). Fraud Tree. In: <https://www.acfe.com/fraudtree/> (Retrieved 12.11.2024).
8. Cotton, D., et al. (2023). Fraud Risk Management Guide (Second edition). COSO/ACFE.
9. Ernst & Young Global Limited (2020). Preventing and detecting fraud: strengthening the roles of companies, auditors and regulators. EYGM Limited: BMC Agency GA.
10. International Professional Practices Framework (IPPF), The IIA, 2017, © The IIA.
11. Institute of Internal Auditors (2012). International standards for the professional practice of internal auditing (standards). IIA.
12. KPMG (2013). Internal Audit, Risk and Compliance Services. KPMG Services (Pty) Ltd.
13. McNally, S. (2013). The 2013 COSO Framework & SOX Compliance. COSO, June, 2013. In: https://www.coso.org/_files/ugd/3059fc_c98a93b420a34d28a4c79f57db0d2c93.pdf (Retrieved 11.11.2024).
14. Mihm, J. Ch. (2013). PERFORMANCE AUDITING: The Experiences of the United States Government Accountability Office (GAO-13-868T) United States Government Accountability Office, Washington, DC.